

Ștefan Nicolae SABU

CRUCIADA A IV-A, IMPERIUL DE LA NICEEA ȘI RECUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI

The Fourth Crusade, the Empire of Nicaea and Constantinople's reconquest

Ștefan Nicolae SABU

Abstract: *I chose this topic because I am a great admirer of the Byzantine civilization and the Empire of Nicaea, which is formed after the Fourth Crusade, which will mark the end of the Byzantine Empire as a great power. The Byzantine Empire, was passing through a period of infighting between the various claimants to the imperial throne and they sought military support from the West, which is expected by the crusaders which will lead to the preparation of the Fourth Crusade (1202 - 1204), which will lead to the siege of Constantinople by the crusaders and then the creation of the Eastern Latin Empire (which was a conglomerate of latin states) and the Greek successor states of Byzantium, the Despotate of Epirus, Empire of Nicaea, Empire of Trebizond. Of these states, the Empire of Nicaea will be the one to banish the crusaders from Asia Minor and the Lascariss dynasty will lead the entire process of consolidation of the new state, and after this process, they will initiate campaigns to reconquer Constantinople, which will happen on 25 July 1261, when Constantinople was retaken and the Byzantine Empire is restored.*

Keywords: Byzantine civilization, empire, crusade, Nicaea, restoration.

Perioada pe care o voi trata cuprinde Cruciada a-IV-a, culminând cu cucerirea Constantinopolului de către cruciați pe data de 12 aprilie 1204, constituirea și evoluția Imperiului de la Niceea, ca moștenitor al Bizanțului, urmând să încheie cu momentul încoronării lui Mihail al VIII-lea Paleologul ca împărat al Imperiului Bizantin restaurat (15 august 1261).

Contextul internațional îl reprezintă debutul Cruciadei a-IV-a (1202–1204),¹ care avea ca scop o expediție asupra Egiptului, care era la acel moment centrul lumii musulmane, pentru aceasta papa Inocențiu al III-lea² începând a predica pentru o nouă cruciadă, încă din 1190. Dar dorințele și planurile sale se vor năruie încă de la început, când noul doge al Veneției, Enrico Dandolo³ (1192-1205), dorește să pună la dispoziția armatelor cruciate, un număr mare de corăbii, cerând cruciaților o sumă enormă, peste posibilitățile cruciaților, încât a ajuns la un acord cu ei, cerându-le să asedieze orașul Zara, de pe coasta dalmată a Regatului Ungariei. Acest lucru a dus la declinul ideii de cruciadă, deoarece Zara era oraș creștin.

Veneția a deturnat direcția cruciadei spre Constantinopol, acest lucru provocând excomunicarea, atât a cruciaților, cât și a lui Enrico Dandolo, de către papa Inocențiu al III-lea. Cu toate acestea, cruciații și-au continuat demersul contra bizantinilor. Prin acest demers Veneția spera la o expansiune către Răsărit, deoarece controla doar Marea Adriatică și dorea să pună capăt existenței Imperiului Bizantin, care mereu îi crea numai probleme. Acestui motiv i se adăuga și politica de superioritate a basileilor bizantini, care le-a atras antipatia statelor din Apus.

¹ Charles Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova, 1999, p. 155

² Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, Editura Academiei Române, București, 1990, p. 94.

³ Ioan Octavian Rudeanu, *Istorie și spiritualitate în Bizanțul mijlociu și târziu*, Deva, Editura Călăuza, 2003, p. 125.

**„The Fourth Crusade, the Empire of Nicaea and Constantinople’s reconquest”,
Astra Salvensis, 3, p. 8-12.**

În această perioadă, statul bizantin trecea printr-o situație dificilă, datorită luptelor interne pentru ocuparea tronului imperial, dintre Alexios al III-lea și fratele său Isaac, care a fost detronat și întemnițat, iar la porunca lui Alexios al III-lea Anghelos, a fost orbit. Fiul lui Isaac, Alexios a cerut sprijinul Occidentului contra uzurpatorului, promițând că odată cu reînscăunarea tatalui său, vor fi răsplătiți, ceea ce a întărit motivațiile cruciaților. Pe data de 18 iulie 1203, Isaac Anghelos a fost reînscăunat pe tron alături de fiul său Alexios al IV-lea. Au început primele neînțelegeri între împărași și cruciați, astfel Alexios al III-lea a fugit cu o parte din visteria imperială, încât promisiunile nu au putut fi onorate spre cruciați.

Pe 25 ianuarie 1204, o „*revoluție națională*” l-a răsturnat pe Isaac Anghelos și Alexios al IV-lea, deoarece erau nepopulari,⁴ puterea fiind preluată de Alexois al V-lea Ducas Murzhuflos.⁵ Ca urmare, cruciații au asediat Constantinopolul și l-au cucerit pe 12 aprilie 1204,⁶ acesta suferind un jaf înspăimântător. Unele familii grecești înstărite s-au refugiat în diverse regiuni ale fostului Imperiu Bizantin. Aceștia au fondat trei state grecești, acestea fiind Despotatul de Epir, Imperiul de la Niceea și Imperiul de Trapezunt.

Pe ruinele Bizanțului, cruciații au creat Imperiul Latin de Răsărit, care era un conglomerat de state latine pe teritoriul grecesc, primul împărat fiind Baldouin de Flandra,⁷ iar pe tronul patriarhal fiind desemnat Tommaso Morosini (aceasta adâncind și mai mult prăpastia dintre cele două biserici).

Imperiul Latin de Răsărit se considera succesorul legitim al Imperiului Roman de Răsărit și nu al Imperiului Bizantin. În ceea ce privește organizarea politico-administrativă, noul stat latin a avut ca exemplu, modelul apusean, bazat pe sistemul relațiilor feudale. Pe teritoriul Imperiului Latin de Răsărit au luat naștere: Imperiul Latin de Constantinopol, condus de Balduin de Flandra (1204-1205); Regatul Thesalonicului condus de Bonafice de Montferat; Ducatul Atenei, condus de Otton la Roche; Geoffroy de Villehardouin a ocupat Peloponezul fondând Pricipatul de Achaia sau Moreea. Veneția a devenit principala beneficiară a acestei cruciade ocupând diferite orașe de pe coastele Greciei, ocupa insulele Ionice, Negroponte (Eubeea), Creta, fondând Ducatul Arhipelagului, deținând un vast teritoriu, devenit un imperiu colonial, iar dogele Enrico Dandolo se intitula „*senior a unui sfert și jumătate din imperiul grec*”.⁸

Evenimentele din 1204 marchează sfârșitul Bizanțului, deoarece a fost lovitura după care nu și-a mai regăsit niciodată vechea putere. Putem spune că cea care a profitat cel mai mult de distrugerea Imperiului Bizantin, a fost Veneția care a creat un imperiu colonial în Orient.

⁴ Au atras nemulțumirea populației, când apăreau în haine latine, fiind considerați trădători de țară, luând partea latinilor.

⁵ Ioan Octavian Rudeanu, *op. cit.*, p.127.

⁶ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 156.

⁷ Waren Treadgold, *O scurtă istorie a Bizanțului*, București, Editura Artemis, 2003, p. 227.

⁸ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 159.

Ștefan Nicolae SABU

Inclusiv turcii otomani, viitorii cuceritori ai Imperiului Bizantin, numesc Imperiul Latin de Răsărit: „*copilul care nu s-a dezvoltat niciodată*”.

O parte a aristocrației și a clerului bizantin s-au refugiat la Niceea, care a devenit capitala noului stat grecesc întemeiat de Theodor I Laskaris⁹(1206–1222), care era ginerele lui Alexios al III-lea Anghelos, care în 1206 a fost încoronat solemn de noul patriarh al Niceei, Mihail al IV-lea Autoreianos. Noul împărat își va aduce aportul la crearea instituțiilor noului stat, punând bazele pârgurilor necesare pentru o viitoare recucerire a Constantinopolului din mâinile latinilor. A creat un sistem de apărare a granițelor susținut de trei linii defensive. Prima linie se baza pe întărirea și paza frontierelor cu ajutorul așezărilor de *akritai*,¹⁰ categorie socială scutită de la plata impozitelor și care beneficia de privilegii financiare. A doua linie era constituită de un redevabil lanț de cetăți și castele, dotate cu puternice garnizoane de mercenari. A treia linie era formată din milițiile de *kataphraktarilor proionari*, numiți ulterior *kaballariori*, cu detașamentele lor. Această luptă contra latinilor, a trezit patriotismul grecilor care așteptau să fie eliberați din mâinile latinilor, astfel că schimbările din aparatul de stat au transformat imperiul într-un stat grecesc medieval .

Prin acordul din 1219, cu Veneția, Theodor I Laskaris este recunoscut oficial ca „*Împărat al grecilor*”,¹¹ iar Imperiul de la Niceea obține recunoașterea internațională. În acest fel, prin opera lui Theodor I Laskaris, Imperiul de la Niceea, devine singurul stat succesoral al Bizanțului, dar și cel mai puternic stat grecesc din Anatolia, având o armată de 30.000 de oameni, ceea ce era impresionant la aceea dată. A ținut piept Imperiului Latin, oprind ascensiunea latină în Anatolia. Imperiul de la Niceea a avut o viziune clară, recucerirea Constantinopolului și restaurarea Imperiului Bizantin, în timp ce Despotatul de Epir și Imperiul de Trapezunt, nu erau interesate de refacerea unității Imperiului Bizantin.

Domnia lui Ioan al III-lea Vatatzes¹² (1222-1254), este considerată de mulți istorici, perioada de apogeu al Imperiului de la Niceea. Ioan al III-lea Vatatzes a oferit statului o ultimă perioadă de înflorire înainte de declinul final al Imperiului Bizantin: „*A eliberat provinciile de uzurpatorii băștinași și străini până când a ajuns să strângă ca într-un clește Constantinopolul imperial, trunchi fără frunze și sevă, menit să se prăbușească la prima lovitură de secerare*”,¹³ A continuat opera începută de Theodor I Laskaris, prin consolidarea internă a statului, aplicând o politică fiscală chibzuită și reorganizând economia imperiului, a reușit să refacă în cel mai scurt timp resursele visteriei, încurajând autarhia economică, susținând agricultura, avicultura și comerțul cu selgiucizii și interzice importul de materii costisitoare și care nu erau absolut necesare. Acest tip de politică este cu adevărat inovatoare, deoarece împărații Imperiului Bizantin erau dornici de o viață îmbelșugată sau campanii militare care secătuiau finanțele statului, el practic dorind stoparea acestora.

⁹ Charles Diehl, *op. cit.*, p.163.

¹⁰ Ioan Octavian Rudean, *op. cit.*, p. 131.

¹¹ *Ibidem*, p. 132.

¹² Waren Treadgold, *op. cit.*, p. 228.

¹³ *Ibidem*, p. 185.

**„The Fourth Crusade, the Empire of Nicaea and Constantinople’s reconquest”,
Astra Salvensis, 3, p. 8-12.**

În politica externă a reușit să încheie în 1234 o alianță cu țarul bulgar, Ioan Asan,¹⁴ care era un adversar ireconciliabil al Imperiului Latin, această alianță constituind ruinarea Imperiului Latin: „[...] s-a dovedit demn de încrederea socrului său. În primăvara anului 1225, în orașelul Poimannenon, în nord –estul Asiei Mici, frații defunctului împărat Theodor I, Alexios și Isaac Laskaris, însoțiți de o oștire latină, au încercat să-l detroneze pe Ioan III Vatatzes, însă intrușii au fost zdrobiți de greci”.¹⁵ În urma bătăliei de la Poimannenon din 1224, a cucerit ultimele posesiuni latine în Anatolia inclusiv insulele Samos, Chios, Lesbos și a obligat pe suveranul grec din Rhodos să-i devină vasal, astfel Ioan al III-lea Vatatzes a devenit stăpân peste Anatolia de vest.

Odată cu pacificarea Anatoliei bizantine, Ioana al III-lea Vatatzes a demarat campania pentru recucerirea posesiunilor bizantine din Balcani. Prin alianța cu Ioan Asan, au împărțit Tracia între ei, iar în 1236 au asaltat Constantinopolul,¹⁶ orașul fiind pe punctul de a se prăbuși (a supraviețuit doar datorită ruperii înțelegerii bizantino-bulgare, survenită în urma morții lui Ioan Asan).

Campaniile lui Ioan al III-lea Vatatzes, au avut un mare succes, datorită anarhiei din Epir, Thesalonic, Bulgaria și Imperiul Latin, astfel că acesta a reușit să supună Epirul, a cucerit Macedonia, Thesalonicul, Tracia până la munții Balcanii, iar din Imperiul Latin, mai rămânea doar Constantinopolul. Dintre toate statele din Asia Mică, care au devenit state vasale mongolilor, Imperiul de la Niceea este singurul care nu a fost afectat, profitând în acest fel, cucerind noi teritorii de la turcii selgiucizii de Iconium.

Ioan al III-lea Vatatzes și-a asigurat un puternic sprijin oferit de împăratul Frederic al-II-lea de Hohenstaufen¹⁷ (1212-1250), care a fost promotorul refacerii Imperiului Bizantin, abandonând Imperiul Latin, pentru ura care o avea față de papă. Dar, relația dintre cei doi împărați nu este doar una politică, este și motivul de a forma legături dinastice care să consolideze colaborarea.¹⁸ „În 1241, Ioan Dukas Vatatzes își pierde prima soție, Irina Lascaris. În curând, obosit de singurătate, cum spune un contemporan, se gândi să se însoare iar și ceru marelui său aliat mâna fiicei sale”.¹⁹ Ea este cunoscută ca Constanța de Hohenstaufen, împărăteasă a Niceei, iar pentru a confirma acest lucru: „La Valencia, în Spania, în biserica Sfântului Ioan al Spitalului, se vede în capela Sfânta Barbara, o cutie de lemn care este gravată această inscripție spaniolă : Aici zace dona Constanța, augusta împărăteasă a Greciei”.²⁰

¹⁴ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 165.

¹⁵ Ioan Octavian Rudeanu, *op. cit.*, p. 132.

¹⁶ Waren Treadgold, *op. cit.*, p. 229.

¹⁷ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 230.

¹⁸ Acestă tradiție este folosită încă din perioada domniei lui Otto I, sfânt împărat roman al Sfântului Imperiu Romano-German, care s-a căsătorit cu o prințesă bizantină, iar basilei bizantini la fel, luând prințese germane de soții, ceea ce demonstrează că cele două imperii aveau strânse legături dinastice.

¹⁹ Charles Diehl, *op. cit.*, p. 232.

²⁰ *Ibidem*, p. 230.

Ștefan Nicolae SABU

În timpul împăratului Ioan al III-lea Vatatzes, Imperiul de la Niceea își dublase teritoriul,²¹ iar prin aceasta frontierele erau următoarele : Vest-Marea Adriatică, Regatul Siciliei, Sud-Vest-Despotatul de Epir, Ducatul Atenei, Ducatul Naxos, în Nord-Vest-Serbia, în Nord-Țaratul Bulgar, Nord-Est-Imperiul Latin și Marea Neagră, iar în Est și Sud-Est-Sultanatul de Rum (Iconium), Sud-Marea Mediterană.

Urmașii lui Ioan al III-lea Vatatzes, Theodor al II-lea Laskaris (1254-1259) și Mihail Paleologul (1259-1261), au continuat opera sa, dar și apărarea teritoriilor cucerite de acesta.

Mihail Paleologul²² (1259-1261), a fost singurul uzurpator din istoria scurtă a Imperiului de la Niceea, care l-a detronat pe tânărul Ioan al IV-lea Laskaris, instituind o nouă dinastie, a Paleologilor. Acesta a cucerit Tessalia și sud-estul Peloponesului, iar în 1260 a cucerit zonele din jurul Constantinopolului, încercând chiar să asedieze orașul, în acest mod latinii semnând un armistițiu, de un an, cu Mihail Paleologul.

Pe 25 iulie 1261, un general al lui Mihail Paleologul, a profitat de faptul că flota venețiană părăsise Cornul de Aur, încât au năvălit în oraș, iar Baldouin al II-lea, a fugit împreună cu patriarhul catolic și coloniștii venețieni. Astfel, înceta existența Imperiului Latin, iar pe 15 august 1261,²³ Mihail Paleologul și-a făcut o intrare solemnă în Constantinopol, iar în catedrala Hagia Sofia, a fost încoronat ca împărat al Imperiului Bizantin restaurat sub dinastia Paleologilor, care vor governa statul timp de două secole. Mihail al VIII-lea Paleologul, va definitiva opera de restaurare a Imperiului Bizantin, iar Imperiul de la Niceea își înceta existența.

Concluzionând, putem afirma că întreaga perioadă de existență a Imperiului de la Niceea (1204-1261), care a apărut ca urmare a deturnării scopului Cruciadei a IV-a și a cuceririi Constantinopolului de către cruciați, a fost marcată de eforturile dinastiilor Laskaris și Paleolog de crearea a unui centru temporar de putere, ca bază a viitoarei restaurări a Imperiului Bizantin. Odată restaurat, imperiul își va concentra atenția asupra provinciilor europene, în defavoarea celor asiatice, în timp pierzând provinciile asiatice în favoarea turcilor otomani, iar cele europene în favoarea sârbilor și bulgarilor.

²¹ Ioan Octavian Rudeanu, *op. cit.*, p. 133.

²² Charles Diehl, *op. cit.*, p. 168.

²³ *Ibidem*, p. 169.